

Innhold

Demokrati og medborgerskap i skolen	2
1. Innledning	2
1.1 Avgrensing og struktur	2
2. Demokrati og medborgerskap i skolen	3
2.1 Ulike perspektiver på demokrati; deltakerdemokrati og dialogdemokrati.....	4
3. Dialogen som redskap; hvordan gi elever erfaringer med demokratiske prosesser	6
4. Oppsummering.....	8
5. Kilder.....	9

Demokrati og medborgerskap i skolen

1. Innledning

Demokrati er ikke medfødt, det må læres, sier Biseth (2009, s. 245-246). I Norge er skolen en tradisjonell og naturlig formidler av demokratiske holdninger og verdier (Børhaug & Solhaug, 2012, s.14). Dette mandatet er stadfestet i flere av skolens lovverk blant annet i opplæringsloven (1998, § 1-1) som sier at «Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfold og vise respekt for den enkelte si overtydning. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitenskapleg tenkjemåte.»

En vanlig definisjon som de fleste forbinder med begrepet demokrati er folkestyre, noe som også kan leses ut fra ordets betydning i seg selv; *demos* (folk), og *kratia* (styre). Cohen (1917), velger å legge litt mer innhold i sin definisjon av begrepet; «Democracy is that system of community government in which, by and large, the members of a community participate, directly or indirectly, in the making of decisions which affects them all» (Cohen, 1917, s.7). Cohen trekker her frem deltakerbegrepet, som han med støtte fra flere andre, blant annet Biseth (2009), knytter sterkt opp mot hva det vil si å være en aktiv medborger i et samfunn. På engelsk anvendes begrepet «Citizenship». Dette begrepet omfavner begge de norske begrepene statsborgerskap og medborgerskap. Mens begrepet statsborgerskap innebærer de juridiske rettighetene man har som borger, omhandler medborgerskap de sider ved menneskers liv som handler identitet, tillit, tilhørighet og deltaking, både sosialt og politisk (Børhaug & Solhaug, 2012, s. 30). Børhaug og Solhaug (2012, s. 20-21) understreker at medborgerskap handler om mer enn å kunne stemme ved valg ved fylte atten år. De sier at barn deltar i demokratiske prosesser i sin hverdag, og gjør seg erfaringer og tanker som danner et grunnlag for deres politiske deltakelse. De utvikler også et syn på seg selv og sin rolle i demokratiet. Det blir min oppgave som fremtidig lærer å hjelpe elevene i denne utviklingen. Hva innebærer egentlig dette? Hvordan kan jeg som lærer tilrettelegge for at elevene får erfaringer med demokratiske prosesser som videre kan gi dem et grunnlag for å bli aktive medborgere i samfunnet?

1.1 Avgrensing og struktur

Som student har jeg forsøkt å sette meg inn i grunnskolens lover og forskrifter, og har i praksisperioder brukt Kunnskapsløftet (2006) aktivt i undervisningsplanleggingen. Jeg er kjent med at begrepet demokrati har en viktig plass i skolen, men savner konkrete

fremgangsmåter og mål når det kommer til dette emnet. Jeg tenker da ikke på demokratiundervisning, der elevene får kunnskap om demokratiet, men på demokratisk opplæring, som innebærer at elevene også får erfaringer med demokratisk deltakelse (Børhaug & Solhaug, 2012, s. 20). Elevene kan lære å forstå demokratiet som begrep, men lærer de å være deltakere i demokratiet? Jeg ønsker å se nærmere på min rolle i den demokratiske opplæringen.

I følge Børhaug og Solhaug (2012, s.29) kan demokrati forstås på ulike måter, og all undervisning i skolen vil gjenspeile en eller flere ulike oppfatninger. Derfor har jeg valgt å starte med å kort presentere begrepene demokrati og medborgerskap i skolesammenheng, med fokus på deltakerdemokrati og dialogdemokrati. Videre har jeg rettet blikket inn mot elevenes skolehverdag, og hvordan læreren her kan legge til rette for at elevene får erfaringer med demokrati. For å snevre inn oppgaven har jeg formulert følgende problemstilling:

Hvordan kan læreren bruke dialog som redskap for å tilrettelegge for at elevene erfarer demokratiske prosesser i sin skolehverdag?

2. Demokrati og medborgerskap i skolen

Innledningsvis ble begrepene demokrati og medborgerskap definert, og jeg viste også til skolens mandat som formidler av demokratisk kunnskap, holdninger og verdier. Jeg videre se nærmere på begrepene demokrati og medborgerskap i skolesammenheng.

I NOU 2015:8 (s. 9) sies det at «Skolen som en fellesarena får større betydning enn før. Skolen er en viktig institusjon i samfunnet der elevene (...) utvikler kunnskap og kompetanser som gjør dem i stand til å delta og bidra produktivt på livets arenaer.» Skolen er et av mange miljøer som påvirker elevenes holdninger, men kanskje et av de viktigste? I Norge går alle barn på skolen, uansett hva de bærer med seg fra hjemmet. Skolen har dermed en unik posisjon, som en felles arena for alle barn, til å bidra til holdningsbygging og gi barna erfaringer med demokrati (Børhaug & Solhaug, 2012, s.18). Som nevnt i starten av oppgaven, er den vanligste forståelsen av begrepet demokrati folkestyre. Makten skal ligge hos folket; vi skal selv ha mulighet til å bestemme i saker som påvirker oss i vår hverdag. Dette sier Cohen gjelder i alle felleskap mennesker deltar i, små som store, og da også i skolen (Cohen, 1971, s. 5-6).

«Demokratiske politiske systemer er sårbare, og erkjennelsen av det har verden overført til fokus på utdanningsprogrammer i skolen rettet mot demokrati og de universelle menneskerettighetene» sier Huges og Sears (2008). Dette fokuset blir blant annet understreket både i den norske skolens styringsdokumenter, og i Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisning og opplæring til demokratisk medborgerskap. Både Europarådet (2010) og Opplæringslovens formålsparagraf (§1-1. ,1998) trekker frem skolens mandat om å utdanne fremtidige deltakende medborgere. Hva innebærer dette?

Europarådet (2010) sier at demokratisk opplæring ikke bare innebærer informasjon om demokratiet som styreform, men også praktisk opplæring som gir elevene erfaring med demokratiske prosesser som skal gjøre dem i stand til å kunne både utøve og forsvare sine demokratiske rettigheter og plikter i samfunnet. Elevene skal også få hjelp til å bli bevisst og utvikle sine egne holdninger og verdier, utvikle forståelse for seg selv og andre, og se på mangfold som en ressurs. Det er altså ikke tilstrekkelig at elevene lærer om demokratiet som styreform. De må også lære hvordan demokrati utøves i praksis. Stray (2011) bruker de tre begrepene å lære *-om* demokrati, *-for* demokratisk deltakelse *-og gjennom* å praktisere demokratisk deltakelse for å illustrere dette.

For læreren innebærer dette at man må forholde seg til medborgerskap som både status og rolle. «For å lære elevene hvordan de deltar i demokratiske prosesser, er det ikke tilstrekkelig at undervisningen kun ivaretar statusdimensjonen» (Stray, 2011, s 107). Videre sier Stray at i den norske skolen er undervisning om demokrati som styreform veletablert, mens opplæring for og gjennom demokrati gjerne beror på den enkelte læreres tolkninger, kompetanse og holdninger. «Demokratisk medborgerskap er en forventet konsekvens av undervisningen, men det er ingen føringer på hvordan undervisningen kan legges opp, eller forslag til metoder for å styrke demokratisk medborgerskap» (Stray, 2011, s. 15).

2.1 Ulike perspektiver på demokrati; deltakerdemokrati og dialogdemokrati

Børhaug & Solhaug (2012) presenterer fire ulike syn på demokratiet, og argumenterer for hvordan hvilket syn som ligger til grunne, vil påvirke hvilken form for deltaking det tilrettelegges for. Raskt oppsummert viser Børhaug & Solhaug (2012, s.29-42) til to liberalistiske perspektiver; konkurransedemokratiet og pluralistisk demokrati, samt to andre perspektiver; deltakerdemokratiet og dialogdemokratiet. «I virkelige stater og medborgerliv finner en innslag av alle modellene men i ulik grad» (s.42) Grunnet oppgavens begrensede

omfang utdypes ikke alle perspektivene her, men jeg vil gå litt nærmere inn på deltakerdemokrati og dialogdemokrati som vil være relevant for det som følger videre i oppgaven.

I følge Børhaug & Solhaug (2012, s.42), er deltakerdemokratiet sterkt forankret i norsk tradisjon og kultur, og dialogdemokratiske prosesser spiller stadig en større rolle i samfunnet. Deltakerdemokratiet har sprunget ut fra republikanisme, som blant annet innebærer at all politikk skal være offentlig, og det er fokus på hvordan individet kan bidra til fellesskapet gjennom felles interesser, forpliktelser, solidaritet og konfliktløsning i fellesskap (Børhaug & Solhaug, 2012, s. 35). Deltakerdemokrati handler kort sagt om å kollektivt finne frem til det som er best for fellesskapet. Der liberalistiske syn på demokrati gjerne tar utgangspunkt i hva som er best for individet, utfordrer deltakerdemokratiet individet til å reflektere over hva som er best for «alle» som helhet. I skolesammenheng kan deltakerdemokratiperspektivet bidra til at elevene får utviklet sine evner til å reflektere over seg selv versus fellesskapet, og bli mer bevisst sin rolle i fellesskapet. En utfordring læreren her kan møte, er hvordan man skal klare å komme frem til en felles forståelse og ta en beslutning som kan representere alle (Børhaug & Solhaug, 2012, s.36). Og er dette nødvendigvis et mål i seg selv?

Dette bringer med videre til dialogdemokratiperspektivet som er et deliberativt perspektiv på demokrati. Begrepet deliberasjon kommer fra antikkens Hellas og viser til at folket samlet seg for å «deliberere», som betyr å komme frem til den beste løsningen for fellesskapet gjennom samtale og dialog (Børhaug & Solhaug, s.38). Habermas (1984) trekker frem både republikanske og liberale ideer i sin modell for et deliberativt demokrati. Her presenteres den liberale «konkurransen» mellom ulike synspunkter i offentlige debatter og den republikanske tanken om kollektive beslutninger for fellesskapet. Habermas sier at for å kunne ta slike kollektive beslutninger må det ligge noen krav til hvordan deltakerne i samtalen delibererer eller snakker sammen; altså diskursetikk eller samtaleetikk som er begrepet Børhaug & Solhaug (2012, s 39) anvender. Slik samtaleetikk innebærer at partene snakker sant, er oppriktige og at det som blir ytret er riktig i forhold til kontekst. En av fordelene med dialog er at flere synspunkter kommer frem enn ved valg og avstemning. Sist nevnte viser flertallets stemme men er det nødvendigvis det beste for fellesskapet? Gjennom dialog der alle respekterer reglene for samtalen, kan man i fellesskap

(deltakerdemokrati) finne frem til en løsning basert på en kvalitativ vurdering, der det beste argumentet vinner (Børhaug & Solhaug, 2012, s. 39-40). Videre sier Børhaug & Solhaug (2012, s. 40) at «En dialogprosess er forståelsesorientert men det er ikke noe krav til at den skal ende i enighet til enhver tid». Prosessen i seg selv kan være målet. Det er ikke alltid en dialog fører til enighet og en felles beslutning, men den kan bidra til en økt gjensidig forståelse mellom partene.

På bakgrunn av dette teorigrunnlaget vil jeg se nærmere på hvordan læreren kan tilrettelegge for elevenes demokratiske utvikling med dialogen som redskap.

3. Dialogen som redskap; hvordan gi elever erfaringer med demokratiske prosesser

Wittek (2012, s. 180) sier at «å lære demokrati i praksis handler først og fremst om å innvie elevene i dialogiske deltakerstrukturer der man får øve seg systematisk på deltakelse og utforskning av kunnskap». Wittek trekker frem språket som et overordnet redskap i all læring. Språk og dialog er også noe Stray (2011) viser til som en viktig faktor for å fremme demokrati i skolen. Hun sier at skolen må være et sted hvor elevene kan ytre seg dersom skolen skal fremme demokratiet, slik det er formulert i formålsparagrafen og læreplanverket (Stray, 2011, s 148). Både Wittek og Stray sine uttalelser bygger på dialog- og deltakerdemokratiske perspektiver.

Børhaug & Solhaug (2012, s. 44) argumenterer for at dersom skolen skal være *en skole for alle*, må alle synspunkter, forskjeller og ulikheter erfares. Dette innebærer at elevene må få varierte erfaringer med å delta i skolen. Vi er da tilbake til Stray sine begrep om læring *for* - og *gjennom* demokrati som jeg presenterte tidligere i oppgaven. Elevene skal ikke bare lære om demokratiet, men også oppleve det og kunne praktisere demokrati selv.

Wittek (2012, s.164-167) sier at en dialogisk tilnærming til læring har fokus på elevenes deltakelse; det er mellom mennesker at mening skapes. Videre sier Wittek at i en dialog lærer man ikke bare om selve samtalens tema, men også om hvordan man samhandler og kommuniserer med andre. «Det viktigste vi kan gjøre for å stimulere elevenes læring generelt og demokratisering spesielt, er å skape en læringsstruktur der alle elevene engasjerer seg» (Wittek, 2012, s. 168).

Hvordan kan læreren legge til rette for dette? Wittek (2012) mener en viktig faktor er at læreren etterspør elevenes erfaringer, tolkninger og forståelse av lærestoffet. Slik kan klassen lære i fellesskap gjennom å invitere andre inn i sin tenkning, øve seg på å lytte til hverandre og ytre sine standpunkter. Dialogen kan by på både individuelle og kollektive læringsprosesser og bidra til at elevene får øvet seg i dialogstrukturer som er viktige i demokratiet og for demokratisk deltakelse.

Wittek (2012) trekker videre frem viktigheten av å synliggjøre ulike synsvinkler, ideer, perspektiver og paradigmer, både historiske, i dagens politikk og blant elevene. Det å ta opp kontroversielle tema og spørsmål i undervisningen kan gjerne føles utfordrende for læreren. Her er lærerens kommunikasjonskompetanse og modellering viktig for at det skal bli en god dialog i klassen. Vi er da tilbake til samtaleetikken, som må ligge til grunn for at alle som deltar føler at de blir møtt med respekt og blir tatt på alvor. Børhaug & Solhaug (2012, s. 23) sier at «Det økende mangfoldet i elevenes kulturelle bakgrunn, deres forståelser og politiske/ og eller verdimessige oppfatninger utfordrer lærerens vurdering av kunnskap, forståelse mellom grupper og det å skape en god kommunikasjon i klasser». Jeg mener at dersom læreren aktivt jobber med klassens språk og samhandling i slike diskusjoner og debatter, kan konflikter, kontroversielle spørsmål og uenigheter være en ressurs til økt læring i klassefelleskapet. Børhaug & Solhaug (2012, s 23) peker på noen egenskaper lærer må ha for å kunne legge til rette for et slikt miljø. De nevner blant annet evnen til å gripe *gyldne øyeblikk* i klasserommet, improvisere og bygge videre på elevenes innspill. Dette kan gjøres ved å reformulere det elevene sier for å sjekke forståelse eller få en utdypende forklaring, oppsummere det eleven har sagt for å understreke poenget, og lede diskusjoner slik at alle føler seg hørt og respektert. Gjennom å involvere elevene i utviklingen av kunnskap kan elevene lettere forstå og analysere verden rundt seg. Dette innebærer at en demokratisk lærer må kunne fortolke, analysere og reflektere over elevenes ytringer og interesser, som igjen innebærer god kjennskap til elevene, tillitt mellom lærer og elev, og gode dialoger som åpner for elevenes medvirkning i egen skolehverdag (Børhaug & Solhaug 2012).

Stray (2011, s. 136) sier at «Som pedagogisk prosjekt handler medborgerskap om kunnskap, holdninger, verdier, forståelse, erfaring og kjennskap til (...) en demokratisk logikk». Dette vil jeg med (med støtte fra Stray) si at læreren kan hjelpe elevene med å utvikle gjennom bruk

av dialog som redskap. Å skape et klassemiljø der dialogen har en viktig plass, mener jeg kan bidra til at elevene lærer å bruke demokratiske virkemidler for å ta opp viktige tema og spørsmål, samt bidra til økt respekt for demokratiske prosesser (Stray, 2011, s. 136)

4. Oppsummering

Så hvordan kan læreren bruke dialog som redskap for å tilrettelegge for at elevene erfarer demokratiske prosesser i sin skolehverdag?

Kort oppsummert vil jeg svare på problemstillingen ved å si at læreren kan legge til rette for at elevene får erfaring med demokratiske prosesser gjennom å legge til rette for et miljø i hvor dialogen verdsettes og aktivt brukes. Dette innebærer blant annet å skape trygghet i klassen, -og til læreren og utvikling av elevenes evner til å lytte, ytre, argumentere, reflektere og vurdere. Noen egenskaper som er viktig hos læreren er bevissthet rundt det asymmetriske forholdet mellom elev og lærer, kommunikasjonsferdigheter, et syn på uro og konflikter som noe som kan bidra til økt forståelse og læring, evnen til å gripe gylne øyeblikk og en genuin interesse for elevenes bidrag.

Klasserommet er en felles offentlig arena; et demokrati i seg selv, eller som Stray (2011, s.136) sier, «et speil av samfunnet». Elevene har her en mulighet til å få prøvd ut demokratiet i praksis, dersom læreren tilrettelegger for dette. Dialogen i klasserommet er en faktor som kan bidra til å danne et demokratisk felleskap. Gjennom samtaler kan elevene lære om hverandre og utvikle forståelse og toleranse. Elevene kan utvikle evner til å anerkjenne at det finnes ulike synspunkter, tenke kritisk og reflektere både over seg selv og andre menneskers meninger- evner som er viktige for å fremme demokratiet i dagens mangfoldige samfunn. De kan lære å leve sammen.

(Etter avtale med veileder overstiger denne oppgaven den satte ordbegrensningen.)

5. Kilder

Biseth, H. (2009). Democracy and education in a multicultural Scandinavia: what mandate is designated to educators?, *Intercultural Education*, 20:3, 243-254, DOI:

10.1080/14675980903138590 Hentet fra

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14675980903138590>

Børhaug, K. & Solhaug, T. (2012). *Skolen i demokratiet – demokratiet i skolen*. Oslo:

Universitetsforlaget AS

Europarådet. (2010). Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisning og opplæring til demokratisk medborgerskap. Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/internasjonalt/europa/europardspakt2010.pdf>

Habermas, J. (1984). *Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.

Huges, A.S. & Sears, A. (2008) The struggle for Citizenship Education in Cannada. I J.

Arthur, I. Davis & c. Hahn (red.), *The Sage Handbook of Education for Citizenship and Democracy*. London: Sage.

NOU 2015:8. (2015). *Fremtidens skole- fornyelse av fag og kompetanser*. Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>

Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. LOV-1998-

07-17-61. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Stray, J.H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Bergen: Fagbokforlaget

Utdanningsdirektoratet. (2006). *Den generelle delen av læreplanen*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/generell-del-av-lareplanen/>

Wittek, L. (2012). Demokratilæring i praksis. I K.L. Berge & J.H. Stray (Red.), *Demokratisk medborgerskap i skolen* (s. 162-182). Bergen: Fagbokforlaget